

TARTALOM:

Alagi tenisz1

VARGA István József

Az Alag-Dunakeszi református
egyház alapító lelkésze, Kirner
Adalbert Bertalan 1. rész2

BÁTONYI Pál

A Wattay család Dunakeszit
birtokló tagjai 3. rész Felsővattai
Wattay III. Pál és testvérei6

ÁGOSTON András

Földosztás Alagon8

SZÁMUNK SZERZŐI:

ÁGOSTON András - történész,
művészettörténész

BÁTONYI Pál - nyá. ezredes (Sződ)

VARGA István József - református
presbiterDUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
1000 példányban

Alapító szerkesztők:

Csoma Attila és Lőrincz Róbert

Felelős szerkesztő:

Lőrincz Róbert

Kiadja a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár
Dunakeszi, Kossuth Lajos u. 6.

Felelős kiadó: Csonka Mária

Nyomdai előkészítés:

Preysing Frigyes

Nyomda: Raszter Nyomda Kft.,

Budapest, Gyöngyösi u. 89.

ISSN 1789-9230

E-mail: szemle@mail.dkvh.hu

A lap megjelenését támogatja

Dunakeszi Város Önkormányzata

Az 1. oldalon szereplő fotók a Kölcsey Ferenc Városi Könyvtár Petanovits-gyűjteményéből valók. Az ATE jelvényt a Futaky család adományozta a könyvtárnak. A 2-5. oldalon szereplő képeket Varga István József gyűjteményéből válogattuk.

VARGA ISTVÁN JÓZSEF

Az Alag-Dunakeszi református egyház alapító lelkésze, Kirner Adalbert Bertalan

1. rész

A következőkben az Alag-Dunakeszi református egyház alapító lelkésze, Kirner Adalbert Bertalan (1884-1973) életét és munkásságát mutatjuk be.

Kirner Adalbert 1884. május 31-én született Békésen. Édesapja Kirner Adalbert református kalaposmester, aki a Felvidékről, Rozsnyó környékéről került Békés megyébe. Édesanyja Kisújszálláson született, lánykori neve Tankó Julianna. Az anyakönyvben feljegyezték, hogy az újszülött másik neve Bertalan, s „ágybólisága törvényes”. A gyermekkor meghatározó élménye volt a békési vásár, ahol az édesapa 1895-ben egy vásári bibliaárustól megvette a kis Berci első könyvét, az Újtestamentumot. A négyosztályos elemi elvégzése után a nyolcosztályos békési „Főgymnasium” következett. Már az iskolában is kitűnt – no, nem a jó osztályzataival – humorával, írói ambícióival. „*Kirner Berczi IV. o. g. t. Békésen 1899-1900 évben Diák- Világ címmel újságot szerkeszt, tanuló társainak kopír papírral másolta.*” A lap első és egyben egyetlen évfolyama igazgatói intéssel és bezáratással ért véget. Az érettségi vizsgát – több évismétlés után – 21 évesen Máramarosszigeten tette le. A rossz iskolai eredményekhez nagyban hozzájárult édesanyjának nyújtott állandó segítsége a kalapos üzlet fenntartásában. „*Édesatyám elhalt 16 éves koromban. Édesanyám folytatta a mesterséget s itt maradtunk öten árva. S én, mint fiúgyermek gimnáziumi tanulmányaim mellett este és iskolán kívül a mesterségben dolgoztam.*” Az önként vállalt tanyasi misszió is a tanulás rovására ment. „*Én már mint kis gyermek a papi pályára készültem. Mint békési gimnázista 1904-ben jártam ki a tanyai iskolákba predikálgatni.*”

1905 őszén édesanyja beíratta a Sárospataki Református Teológiára. 1908-ban Németországba utazott tanulmányútra, s a híres Loebe által alapított neudettelsau diakonissza intézetben is heteket töltött, Petzel Hermann szuperintendáns diakónusi munkáját tanulmányozva. Az 1909. december 7-én letett vizsgával segédlelkészi beosztást kaphatott. („*Lelkeszi hivatalra képesített*” 1911. szeptember 8-án lett Sárospatakon.)

Segédlelkészként (káplánként) legjelentősebb állomáshelye Rákospalota volt, ahol 1910. március 9-én hirdette először az Igét. Tanított a Wagner-féle magángimnáziumban, az Ambruzs-féle polgári leányiskolában, a községi leány- és fiúiskolában, valamint az inasiskolában. Ekkor járt először az időnként Rákospalotához, máskor Fóthoz tartozó szóróványnál, az Alag-Dunakeszi gyülekezetnél. Rákospalotán egy, a magángimnázium visszásságairól szóló „röpirata” miatt, a gimnázium igazgató-tulajdonosa feljelentette mind a világi, mind az egyházi bíróságokon, s kizárta az intézetből a református hitoktatást. Az ifjú és forrófejű káplánt Seregélyesre helyezték. Lévy Lajos esperes, egyházi író ajánlásával került vissza szülőföldjére, Békés városába. Kecskeméti Ferenc világot járt lelkész mellé került káplánnak 1912-ben. A város határán kívül nagy távolságban lévő tanyákat kezdte látogatni. Szabadnapjain a tanyasi iskolákban tartott bibliaórákat, istentiszteleteket, olyan helyeken, ahol tőle hallottak először imádságot, tanítást, prédikációt. A városi szolgálatban a beteglátogatást tartotta legfőbb lelkészi feladatának. Lelkeszi, valamint irodalmi munkájáért számtalan elismerést kapott.

1914 novemberében jelentkezett katonának. Betegápoló lelkésszé való debreceni kiképzése után egy beszercebányai „*katonai megfigyelő-állásra*” helyezték. 1916. január 14-től három nap szabadságot kapott, hogy

Békési segédlelkészként 1912 körül

egyetemi tanulmányait intézhesse, mivel a háború előtt beiratkozott a Budapesti Református Teológiára. Elképzelhető, hogy ekkor vásárolta meg későbbi alagi házát a Gróf Károlyi utca 13. szám alatt. Nem találtam másik szabadságolási engedélyt ebből az esztendőből, de több helyen is ír a „kis alagi házikó” 1916-os megvásárlásáról. Ugyanebben az évben megnősült, Kiss Ilonát vette feleségül. 1917-18-ban az észak-olasz hadszíntéren hadosztálylelkészként szolgált. 1918-ban megszületett Károly nevű fia. Egy kis kézzel írt füzet – melynek címe „Harctéri utolsó jegyzet” – bejegyzése szerint: „1918. okt. 31-én indultunk el az ezreddel az olasz frontról, a Monte Szolarellóról és hosszú gyalog masírozások után kikerülve Olaszországból vonatra ülve november 20-án érkeztem vissza 1916-ban alapított családomhoz Alagra.”

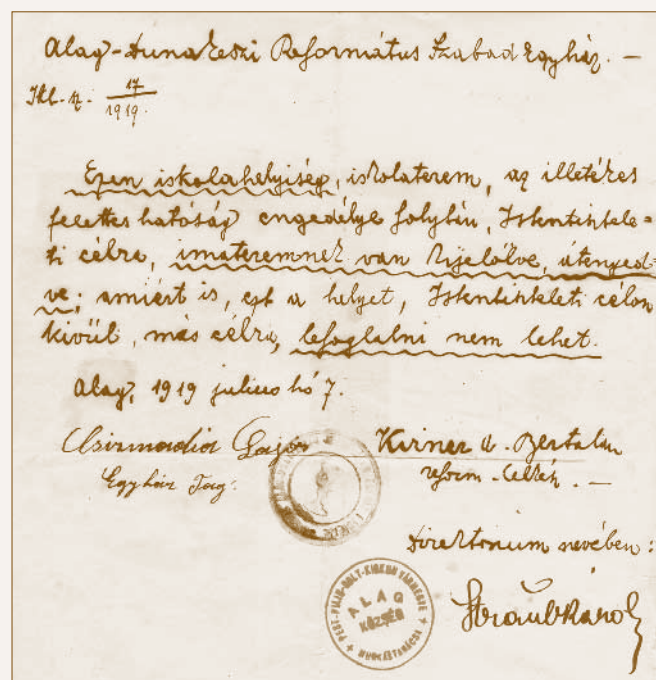
Mivel a békési parókia be volt töltve, s édesanyja még 1916-ban meghalt, így Alagon próbált új életet kezdeni. Feleségét – aki már hat hónapja lakott az alagi házban – féléves gyermekükkel együtt felvették az élelmezési kvótába. A háborúból visszatért katonát, „pláne, mint papot”, vegyes érzelmekkel fogadták, és élelmezés tekintetében figyelembe sem vették. A menetelés, vonatozás, vesztéglések és a bizonytalanság miatt teljesen kimerült. „Alagon voltam kénytelen meghúzódni. Mint 3 kis veréb húzódtunk meg kicsiny házikónkban. A csecsemő, az édesanyja és a fáradt, beteg, állás nélküli, kenyér nélküli pap.” Kínzó reumája ellenére favágást, fizikai munkát vállalt, szülőföldjéről pedig jó szándékú testvérek adományait „battyuzta” haza. A veresegyházi református lelkész, Óry Lajos juttatta egy kis kenyérnek valóhoz. A fizikai munka testileg kifárasztotta, és hiányzott neki a szellemi, lelki szolgálat. Elhatározta, hogy folytatja lelkészi munkáját. 1919-ben a kommunista községi vezetés nem rokonszenvezett terveivel, de saját házában mégis vallásos összejöveteleket szervezett, nem kis kockázatot vállalva ezzel. Ének-, biblia- és vallásórákat tartott, melyeken reformátusok, katolikusok, lutheránusok és mások is részt vettek. Ezek az összejövetelek voltak az alagi egyház megalakításának kiindulópontjai.

A háború előtt már volt református élet Alag-Dunakeszin, a szórvány felváltva Fóthoz, illetve Rákospalotához tartozott. A gyülekezet történetét jelenleg 1902-ig tudjuk visszavezetni.

Kirner Petri Elek református püspöktől kapott biztatást az alagi egyház megszervezéséhez, melyhez abban az időben nagy bátorság kellett. Mivel akkor más felekezet még nem éledezett a településen, a gyülekezet Alagi Szabad Egyház néven kezdte gyakorolni a hitéletet. 1919 tavaszán a fóti református lelkész, kinek filiája volt akkor Alag-Dunakeszi, hivatalosan is rábízta a lelkészi szolgálatot és az egyházi funkciók ellátását Kirner Bertalanra. „Az 1919. január hó 12-én tartott Alag-Dunakeszi egyházalakuló Közgyűlésen Balogh Ferenc fóti lelkész bejelenti, hogy az alagi község háza tanácstermében minden második vasárnap d.u. 3 órakor istentisztelet lesz. Az istentisztelet tartására, egyház megszervezésére, fejlesztésére vállalkozik Kirner A. Bertalan volt békési ref. segédlelkész, a háborúban 1914-1918 katonai lelkész.”

Kirner visszaemlékezésében az szerepel, hogy már ezen a napon istentiszteletet tartott, s még aznap megtörtént az első presbiterválasztás is. Lelkészi munkája honorálását az egyházi bevételek 75%-ában állapították meg. Március 19-én átvették a leendő egyház pénzkészletét és vagyontárgyait. Ma szinte elképzelhetetlen, hogy a kömmün ideje alatt egyházat szervezzen egy „lenézett, burzsuj pap”. A népbiztosok gyakran elvették az alagi község háza tanácstermét, vagy az iskolai helyiséget – ahol Kirner a vasárnapi istentiszteleteket tartotta –, ilyenkor a lelkész lakásba vagy a szomszédos Dunakeszi községi tanácstermébe vonultak át. Az első kereszteleés 1919. február 9-én történt, Szabó Elemér Jánost részesítette a lelkész úr a keresztség szentségében. A harmadik kereszteleést 1919. május elsején tartották, az 1918. május elsején született Kirner Károly Bertalant tartotta keresztség alá édesapja. A keresztszülők Kiss János gyógyszerész (az édesanyja testvére) és felesége voltak. A fiókegyház első esküvője 1919. május 4-én zajlott, Kiss András sződi római katolikus vette nőül Sándor Juliánna abádszalóki születésű református kisasszonyt. Volt olyan eset, hogy terem hiányában a katolikus iskolában vagy a lelkész lakásán tartották az esküvőt. Kirner Bertalan írja: „Mint érdekes és kortörténeti jelenséget is megemlítem, hogy 1919 májusában én egyházi kereszteleést végeztem szerényen, zsidó keresztanya jelenlétében, az én istentiszteletem keretében, míg [...] tréner és zokék gazdag pompában kommunista kereszteleést tartottak nagy nyilvánosság előtt az utcán illetve az alagi község háza előtti téren.”

Ahhoz képest, hogy április 13-án még a honvédségtől kellett igazolást kérni személyazonosságáról és egy április 29-i kereszteleést kérő levél így kezdődhetett: „Kedves Lelkész Elvtárs!”, 1919 júliusában, a kömmün gyengülésével már kedvezményeket is ki tudott csikarni az alagi direktóriumtól: „Ezen iskolahelyiség, iskolaterem az illetékes felettes hatóság engedélye folytán Istentiszteleti célra, imateremnek van kijelölve, átengedve; amiért is ezt a helyet Istentiszteleti célon kívül más célra lefoglalni nem lehet. Alag, 1919. július hó 7. Cszmadia Lajos egyház tag, Kirner A. Bertalan reform. lelkész. Direktórium nevében: Straub Károly.”

1919. augusztus elsején elbukott a Tanácsköztársaság. Bekapcsolták a vallási életbe Kundháztelpepet (ma Fót része), az elárvult Hadikórházat és a dunakeszi Műhelytelepet is. 1919. december 7-én megalakították az Alagi Keresztyén Társaskör-t, melynek fő célkitűzése a keresztyén közművelődés előmozdítása volt.

1920-ban és 1921-ben a kommunista elitéltek kérvényei alapján Kirner Bertalannak kellett igazolni múltjukat, a diktatúra alatti magatartásukat (ez 1945-ben pont fordítva történik, az ő tevékenységét kell majd igazolniuk). „Kommün után pedig a felebaráti szeretet és papi kötelességből kifolyólag az oláhok kezéből kellett, mint papnak kimenteni /eljárni/ az összeszedett kommunistákat. Jót álltam értük, kiszabadítottam őket, akik közül később, mint látható kikerültek fő vádlóim és gyűlölködő ellenségeim, akiknek vallomása nagyszerű alapul szolgált 13 évvel későbbben az én papi tisztentől való megfosztásuknak.” De nem csak az „oláhok” (román hadsereg) kezéből kellett kimenteni elítélteket, hanem a „váczi kir. orsz. fegyrintézet”-ből is. Például Juhos János református elítélte a fogházmisszió vezetőjének segítségével kérte felmentését: „Annak igazolására, hogy a kommün alatt hogy viselkedtem és hogy kommunista nem voltam, bejelentem tanúként Schmidt János kovács mestert, Blaskó István gazdát, kik laknak Dunakesz (Pest m) községben. A jövőben semmit nem teszek, ami az állam és a társadalom rendje és nyugalma ellen irányul.”

Kirner Bertalant, mint volt táborigazgató elítélte, a kommün el-lenségét, egyházszervezőt az új községi vezetés befogadta. 1919 augusztusában már őt is kivezényelték karhatalmi jár-őrszolgálatra, fegyvertartási engedélyét megújították. 1920. október 10-én egyik alapító tagja lett a MOVE alagi alosztá-lyának. Az alakuló ülést, mint később sok más társadalmi, kulturális rendezvényt, a Lovaregyleti Szállodában lévő Há-mor-féle vendéglőben tartották. Részt vett az ülésen többek között vitéz nagybányai Horthy Jenő (a kormányzó legki-sebb öccse, istállótulajdonos, ref. presbiter), gróf Pejacsevits Albert mágnás, a Lovaregylet más vezető személyiségei, a kor híres zsokei, tréneri, azok feleségei valamint a község előljárói.

1921 az anyásítás éve volt. A Pesti Református Egyház-megye 1921. évi Közgyűlési Jegyzőkönyvében a következő szerepel: „19. szám. Alag-Dunakeszi leányegyház előterjeszti anyásítási kérelmét és lelkési díjlevelét bemutatja. Indoklása, hogy a lélekszáma 900-at meghaladja, mindennapi iskolások száma 54. Az E. T. szerinti minimális adókulcs is biztosítja költségvetését. A Magyar Lovaregylet templomkertet helyezett kilátásba. Egy-házmegyei közgyűlés Alag-Dunakeszi leányegyház anyásításához hozzájárul s a bemutatott lelkési díjlevelet jóváhagyja.” Az 1921. november 1-jei istentisztelet után tartott presbiteri ülésen döntöttek a meghívás útján történő lelkészválasztásról. „A presbyterium bejelenti, hogy a hívek túlnyomó többsége Kirner A. Bertalan váczi segédlelkészt óhajtja meghívni az alag-dunakeszi-i lelkési állásra.”

Az események ezután viharos gyorsasággal követték egymást egészen az 1921. november 20-án tartott lelkész-avatóig, melyet egy meghívó, egy újságcikk és egy távirat segítségével mutatunk be.

„MEGHÍVÓ - Az alag-dunakeszi ref. egyház önállósítat-ván egyházi törvények szerint Nagytiszteletű Nagy Ferenc e.m. esperes úr f. hó 20-án vasárnap d.e. 10 órakor iktatja be az alagi községébe tanácstermében első rendes lelkészét Kirner Bertalant. Erre az egyházi ünnepélyre, az azt déli egy órakor a Há-mor-féle

vendéglőben követő közebédre t. Címet és b. Családját tisztelettel meghívja az egyházi tanács. Egy teríték ital nélkül 100 kor.”

„Alag-Dunakeszi hírek. Az alag-dunakeszi református egyház lelkészavató ünnepélye. Impozáns ünnepély keretében folyt le az alagi községében a kitarító, szorgalmas munka árán önállóvá lett alag-dunakeszi református egyház lelkészavatója. Kirner A. Bertalan az egyhangúlag meghívott új lelkész, kinek legtöbb része van az alag-dunakeszi református egyház önállóvá tételében szokatlanul meleg és szeretetteljes ünneplésben részesült úgy hívei, mint a nagy számban megjelent tisztelői részéről.”

„Öfömlétségű Horthy Miklós Kormányzó Úrnak - Budapest. Az alag-dunakeszi református egyház megalakulása és első lelké-szének beiktatása alkalmával hódolatteljes és szeretetteljes üdvöz-letét küldi fömlétségűnek a reform. egyház.” Hasonló tartalmú táviratot küldtek Dr. Ravasz László püspöknek is.

Az ünnepek után beindult az anyaegyház élete. A Kirner család 10.000 koronát ajánlott fel templomépítés céljára. Adakozásból 231.000 korona gyűlt össze, így 1922. június 18-án egy istentisztelet alkalmával kihirdették, hogy Szilágyi Vincze házát (Szent Mihály utca 2.) az egy-ház korábban 400.000 koronáért imaház céljára megvásá-rolta, melybe 1922. május 18-án már be is költöztek. A lel-kész úr és Szemere Kálmán főgondnok áldozatos munkája és tehervállalása révén 1923-ban az imaház tetejére torony és abba harang került.

A Szent Mihály utcai imaház

A kölcsönügyletek, a szigorú egyházadó-kivetés, a gyűj-tések és egyéb terhek megosztották a híveket, és a gyüleke-zet egy csoportjának megváltozott a magatartása lelkészével szemben. „Az egyház tagoknak az a része a kik [...] részint a kommünben az egyházépítés munkájáért nehezteltek reám, részint pedig érvényesülés okából kellemetlenkedni kezdettek és végre is fegyelmi feljelentést tettek ellenem.” (1923. május 19-én) „Va-lami 23 vádpontot adtak be ellenem, melyben a csalástól, okirat hamisítástól kezdve minden elképzelhetetlen vád benne volt. Kö-zel 3 évi izgató és gyűlöletes hajsza, vizsgálat után - mely alatt természetesen az egyház építés szünetelt - végre is rehabilitálnak, felmentenek.” 1924-ben született az első felmentő ítélet, majd később, 1926. május 20-án, több fellebbezés után az egyházi törvényszék jogerősen is felmentette a vádak alól.

Kirner 1925-ben hirdette meg saját szerkesztésű és kiadá-sú lapjának, az Alag-Dunakeszi Figyelő-nek megjelentetését. Ez Alag-Dunakeszi második újságjának számít, egy katoli-kus kiadvány előzte meg két évvel. A „Figyelő” első száma 1926 februárjában jelent meg. A második, húsvéti számban Kirner leírja meghurcoltatásának részletes történetét. Még

egy lapszám van az archívumunkban, több példányról nem tudunk. Egy 1926 decemberében kelt levélben a Belügyminisztérium Sajtóosztálya közölte, hogy az újságot – előzetes engedélyeztetés hiányában – betiltja.

Kirner ceruzával rajzolt lapterve, és az 1926-os hűsövéti szám

Az 1924-es vádak alóli felmentés után a lelkész úr az egyházépítés érdekében igyekezett együttműködni feljelentőivel, de ezt azok elutasították. Ezt követően a gyülekezeti ellenzék az egyházadó befizetése ellen kezdett lázítani, sikerrel. „Az egyházi adó nem folyván be, a költségvetés szerinti kötelezettség olykor-olykor fennakadt.” Kirner saját házáat terhelte meg kölcsönökkel, hogy a gyülekezeti élet fennmaradjon. Saját fizetését is kölcsönökből kapta meg úgy, hogy a kamatot a presbitérium fizette. 1925-ben levelet írt esperesének és püspökének, melyben felhívta a figyelmet a fiatal egyház nehézségeire, a tartóhatatlan állapotokra.

1925-ben több kultúrestélyt is szervezett az alag-dunakeszi anyaszentegyház a Magyar Lovaregylet „pavillon” helyiségében, az elmaradt bevételek pótlására. „Személyjegy ára 25.000 korona. Felül-fizetéseket köszönet-

tel veszünk és a hivatalos 'Egyházi Híradó'-ban nyugtázzunk.” Sáfár Béla váci református lelkész nyitotta meg az estélyeket, melyek műsorán versmondás, zongora-, ének- és cimbalomkoncert valamint teológiai előadás is szerepelt. Az „Irredenta dalok”-at a dunakeszi-alagi férfi énekkar énekelte Bajnok Géza karnagy vezetésével. „Költeményeit felolvassa: Dr. Gyököcssy Endre író, a Petőfi Társaság tagja.” (Gyököcssy Endre MÁV igazgatóhelyettes és kormány-főtanácsos, Gyököcssy Endre lelkész, egyházi író édesapja.)

A tiszteletes úr rendszeresen járt kis szekerén az OFB (Országos Földosztó Bíróság) tárgyalásaira, hogy egyházának és családjának egy kis földcskét szerezhesen. Az egyik főtíi községi tanácsstag mondta egyszer: „ha az alagi egyház esetleg tényleg földhöz jut, azt ennek a kis lónak is meg kell köszönnie, amely a tiszteletes urat mindenhová, minden OFB tárgyalásra elviszi.” (Végül ez a kis ló is árverés, majd per „alanya” lett, csak 1945 után kárpótolták miatta Kirner urat.) Az alagi gyülekezet végül Csomád határában kapott 15 hold „nagyon jó helyen levő, értékes földet”. Ezt a kis földet Kirner nagy szeretettel gondozta, így megtermelte egyháza és családja javára a szerény megélhetést. 1921-től 1926-ig gazdasági naplót vezetett, mely ma is megtalálható a Sárospataki Akadémia könyvtárában. 1960. február 29-én, mielőtt átadta volna a könyvtárnak, ezt írta bele: „Lelkészi életem keresztmetszete. Egyház nem volt; templom, imaház – nem volt. Alag, gróf Károlyi utca 13 számú házat vettem meg. Abból indult ki az alag-dunakeszi ref. egyház. Ott volt az első minden irányú összefogás. Ez a napló is egyik kezdete a tanítói- gazdálkodó- állattenyésztő- egyházi-birtok szerző, stb. irányú szorgoskodásomnak.” A csomádi földeken gabona- és zöldségtermesztésen kívül állattartással is foglalkoztak. 1927-ben Kirner Bertalan a Hússertésenyésztők Országos Egyesületének, majd 1928-ban a Baromfitenyésztők Országos Egyesületének is rendes tagja lett. A csomádi egyház-birtokra jegyeztette be vállalkozásait is, melynek levélpapírján ez áll: „BERTALAN-TANYA – Társgazdaság. Vezeti Kirner A. Bertalan - Csomád”

A növekvő költségek, a követhetetlen infláció, az egyházadó elmaradása és a sorozatos kölcsönfelvételek, kifizetetlen váltók, jelzálogok miatt tarthatatlan lett az egyház állapota. 1926-ban az egyházmegyei tartozás 21.500.000 korona volt. 1927. december 16-án 8800 dollár kölcsönt vettek fel, melyhez 10%, azaz 880 dollár kamat járult. Ekkor már a püspökségen is látták, hogy Alag-Dunakeszin nem mennek teljesen rendben a dolgok. Noha az egyház 1927. évi számadását jóváhagyták és az ügyletekről is tudomása volt az esperes úrnak, Kirner lelkészt megpróbálták elmozdítani hivatalából. Másik gyülekezetet, új parókiát ajánlottak neki, ám ő nem tárgyalt, maradt Alagon. (folytatjuk)

A cikket szerkesztette: Lőrincz Róbert